

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

Морозова Наталя Володимирівна

УДК 811.161.2'367

**СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ
В ІДІОСТИЛІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА
(на матеріалі художньої прози)**

10.02.01 – українська мова

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ - 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та методики української мови і літератури Київського міського педагогічного університету імені Б. Д. Грінченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Караман Станіслав Олександрович,
Київський міський педагогічний університет
імені Б. Д. Грінченка,
завідувач кафедри теорії та методики
української мови і літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Сологуб Надія Миколаївна,
Інститут української мови НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики та культури мови

кандидат філологічних наук, доцент

Леута Олександр Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри української мови

Провідна установа: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
кафедра української мови, Міністерство освіти і науки України, м. Харків.

Захист відбудеться “21” лютого 2006 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “20” січня 2006 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Гальона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена дослідженню структури та семантики складного речення в ідіостилі Євгена Гуцала на матеріалі художньої прози.

висновки можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях з курсу сучасної української мови, проведенні спецкурсів і спецсемініарів для студентів філологічних спеціальностей, написанні підручників, навчальних посібників із синтаксису, стилістики, культури української мови.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Окремі розділи та дисертація загалом Проблема статусу природи і особливостей складної синтаксичної одиниці стала предметом дослідження зарубіжних (О.Х. Востоков, В.В. Виноградов, М.М. Петерсон, О.М. Пешковський, О.О. Шахматов, В.В. Бабайцева, В.А. Белошапкова, Н.Д. Арутюнова, Г.О. Золотова, Н.Ю. Шведова, В. Матезіус, Л. Блумфілд, Ф. Данеш та ін.) і українських (О.О. Потебня, С.П. Бевзенко, І.Г. Чередниченко, О.С. Мельничук, К.Ф. Шульжук, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Грищенко, С.І. Дорошенко, М.У. Каранська, Н.М. Сологуб, І.І. Слинко, Н.Л. Іваницька, А.П. Загнітко та ін.) мовознавців, що репрезентують різні підходи до вивчення структури й семантики речення.

Концептуальною основою дослідження складної конструкції є витлумачення її як багатоаспектної синтаксичної одиниці, у складі якої виокремлюють, зокрема, формально-синтаксичний і семантико-синтаксичний рівні організації. Ідея про речення як багатоаспектну синтаксичну одиницю є новим етапом у розвитку синтаксичної теорії.

В основу дисертаційного дослідження покладено підхід, згідно з яким сполучникові й безсполучникові (двокомпонентні) речення протиставляються на основі формально-синтаксичних ознак і перетинаються, охоплюючи тотожні синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення. На цій основі виокремлено складносурядні, складнопідрядні речення, безсполучникові складносурядні, складнопідрядні й конструкції із недиференційованим синтаксичним зв'язком (І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, М.В. Мірченко).

Незважаючи на значну кількість спеціальних лінгвістичних розвідок з теорії складного речення, в українському мовознавстві недостатньо уваги приділено функціонуванню складних синтаксичних конструкцій у різних стилях мови. Зокрема, складні речення становлять органічну ланку в загальній системі стилістичних виражальних засобів мовлення в художньому стилі. Їхня будова має ряд особливостей, які стосуються загальної типології, внутрішньої структури, стилістичного функціонування в художній прозі, і потребують ґрунтовного дослідження. У більшості ж наукових розвідок складні синтаксичні одиниці є тільки фактичним матеріалом, дібраним із художніх творів різних авторів. Такий підхід не дозволяє повною мірою виявити

специфічні риси взаємодії, співвідношення і реалізації структури і семантики складного речення в текстах конкретного автора і стилю. Проблемним залишається і питання глибокого вивчення мовознавчого аспекту названих синтаксичних конструкцій у творчій спадщині українських письменників, постаті і тексти яких до сьогодні зазнавали тільки літературознавчих студій.

Органічним складником художнього стилю є реалізація літературно-нормативних, розмовно-побутових синтаксичних конструкцій. У ньому поєднуються усі засоби, властиві іншим стилям мови. Мовна модель складного речення у структурі тексту виявляє себе через різноманітні перетворення, модифікації, додаткові функціональні нашарування.

Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю в українському мовознавстві праць, в яких би спеціально досліджувалися структурні та семантичні особливості організації складного речення в художньому прозовому тексті, зумовлені індивідуальною творчою манерою письменника, володінням словом як засобом образно-художнього відображення дійсності. Тому на часі є простеження співвіднесеності типів складних речень художньої прози Євгена Гуцала з синтаксичними нормами літературної мови, виявлення ідіостилу письменника.

Для з'ясування особливостей реченнествірної діяльності митця використаний у дисертації матеріал дослідження класифіковано на умовні періоди творчості письменника: тексти 60-х, 70-х і 80-х років.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в руслі наукової проблеми кафедри теорії та методики української мови і літератури Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка – “Проблеми функціонування мовних одиниць і граматичних категорій у різних стилях української мови” (протокол № 1 від 18.06.2003 року).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка (протокол № 1 від 24.06.2004 року) та узгоджено з Науковою радою “Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 21 від 06.07. 2004 року).

Метою дисертаційного дослідження є з'ясування структурних і семантичних особливостей складних (двокомпонентних) речень в ідіостилі Євгена Гуцала на матеріалі художньої прози.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- охарактеризувати напрями дослідження складного речення та аспекти його вивчення;
- окреслити поняття “індивідуальний стиль письменника” у лінгвістичному аспекті – як принцип відбору засобів мови і мовленнєвих побудов;
- виявити специфічні риси формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної організації складносурядних синтаксичних одиниць;
- встановити чинники, які зумовили авторський відбір безсполучникових речень;
- з'ясувати функціональні параметри складнопідрядних речень;

- визначити доміантні моделі складних речень і периферійні вживання окремих структурних типів;
- виявити особливості структурування прозового тексту з погляду стилістичного потенціалу синтаксичних побудов складних речень в ідіостилі Євгена Гуцала.

Об'єктом дослідження є складні (двокомпонентні) складносурядні, складнопідрядні та безсполучникові речення художньої прози Євгена Гуцала.

Предмет дослідження – структурна і семантична організація складних (двокомпонентних) речень та їх використання у прозових художніх творах письменника.

Матеріалом дослідження стали 11116 складних речень. Фактичний матеріал дібраний методом суцільної вибірки з прозових художніх творів автора, вміщених у 5-томному виданні. Збірки оповідань, подані у першому томі, опрацьовано у повному варіанті.

Методи дисертаційного дослідження. Аналіз та інтерпретацію теоретичного і фактичного матеріалу проведено із застосуванням описового і структурного методів, прийомів кількісного і статистичного аналізу мовного матеріалу.

Наукова новизна роботи. Уперше в україністиці на широкому фактичному матеріалі здійснено комплексний аналіз структурної та семантичної організації складного (двокомпонентного) речення на матеріалі художньої прози Євгена Гуцала. Складні синтаксичні одиниці розглянуто в єдності їхньої формально-граматичної і семантико-синтаксичної структур; встановлено ієрархію їх типів; визначено доміантні моделі кожного типу; схарактеризовано процес авторського реченнєтворення.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що запропонований комплексний аналіз структури і семантики складного (двокомпонентного) речення в ідіостилі Євгена Гуцала (на матеріалі художньої прози) поглиблює теорію складних синтаксичних одиниць та функціонування їх у художньому тексті.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що спостереження і висновки можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях з курсу сучасної української мови, проведенні спецкурсів і спецсеінарів для студентів філологічних спеціальностей, написанні підручників, навчальних посібників із синтаксису, стилістики, культури української мови.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Окремі розділи та дисертація загалом обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методики української мови і літератури Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка. Деякі положення дисертаційної роботи були апробовані автором на регіональній науково-практичній конференції "Особливості навчання державної мови в південно-східному регіоні" в Луганському державному педагогічному університеті імені Тараса Шевченка (3-4 квітня 2003 р.), Всеукраїнських "Граіатичних читаннях (II)" у Донецькому державному університеті (23-25 жовтня 2002 р.),

семінарах, виступах, звітних науково-практичних конференціях викладачів у Київському міському педагогічному університеті імені Б.Д. Грінченка (2003-2005 рр.), Херсонському державному університеті (2003-2005 рр.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес факультету української філології (III- V курси) Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/22 від 10 січня 2006 року), Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка (довідка № 220 від 28 червня 2005 року).

Публікації. Аспекти досліджуваної проблеми відображено у восьми публікаціях, розміщених у фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, що нараховує 324 позиції. Загальний обсяг дисертації 195 сторінок, із них основного тексту – 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, визначаються мета і завдання дослідження, характеризуються матеріал і методи роботи, розкриваються наукова новизна, теоретичне і практичне значення дисертації.

У першому розділі **“Проблема складного речення в теоретичному мовознавстві”** характеризуються концептуальні ідеї підходів до витлумачення поняття “складне речення” у науковій літературі. З’ясовуються структурні й семантичні ознаки організації складного речення; розглядаються теоретичні підходи українських і зарубіжних мовознавців до вивчення реченнєвої одиниці. Характеризуються визначальні формально-синтаксичні ознаки речення як основної синтаксичної одиниці, аналізуються теоретичні проблеми розмежування типів сполучникових і безсполучникових конструкцій, особливості їхньої структурної організації. Розглядаються концептуальні ідеї провідних напрямів семантичного синтаксису, основні поняття семантичної структури складного речення, специфіка видо-часової організації складних конструкцій.

У сучасному синтаксисі поняття “речення” витлумачують як багатоаспектну одиницю, що має структурний, семантичний і комунікативний рівні організації. За формально-синтаксичними і семантико-синтаксичними ознаками синтаксичну конструкцію характеризують як стабільну і визначену мовну одиницю.

Доведено, що формально-синтаксичну структуру складного речення формує категорія предикативності, яка визначає функціональну специфіку і являє собою його конститутивну ознаку. Предикативність формує предикативні частини, функціонує поряд з формально-синтаксичними

категоріями підрядності, сурядності та недиференційованого синтаксичного зв'язку. Сполучникові й безсполучникові речення мають ряд формальних і семантичних ознак, які розмежовують їх на конструкції відкритої і закритої структури.

У складному реченні виявляють свою специфіку синтаксичні категорії аспектуальності, темпоральності й таксису. Аспектуально-таксисна семантика речення визначається характером поєднання форм виду дієслова з певним часовим планом.

Для українського синтаксису актуальним є вивчення значеннєвого аспекту речення з опорою на поняття семантико-синтаксичної структури та відношень. Складне речення витлумачують як поліпредикативну одиницю, що виражає характер і спосіб думки, спрямованої на відображення двох або більше ситуацій, містить предикатну (модально-часову) семантику; являє собою єдність кількох структурно-семантичних компонентів.

Семантичну структуру складного речення становлять семантика його структурної схеми та семантика предикативних частин і відношень між ними. Визначальними поняттями семантико-синтаксичної структури речення є категорія предикативності, предикації, предикатності, модальності й часу. Категорія предикації формує суб'єктно-предикатні відношення з додатковою правобічною валентністю, що на формально-синтаксичному рівні реалізуються в семантичних типах складнопідрядних речень. Предикатність виступає як показник семантико-синтаксичних відношень між предикативними компонентами складної конструкції. Як і просте речення, різні типи складних речень характеризуються також за модальністю та інтонацією, що виявляють складніші, порівняно з простим реченням, функції, виражаючи особливості зовнішньосинтаксичної організації сполучникових складносурядних, складнопідрядних і типів безсполучникових речень, а також внутрішньосинтаксичної організації поєднаних предикативних частин у межах цілої конструкції.

У другому розділі “Структурна організація та семантика складносурядних, безсполучникових складносурядних речень, конструкцій із недиференційованим синтаксичним зв'язком у художніх творах Євгена Гуцала” розглядаються поняття “індивідуальний стиль”, “мова художньої літератури” з позицій текстоцентричного підходу до аналізу мовних явищ у художньому тексті, пропонуються результати вивчення формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної, зокрема видо-часової, організації складносурядних і безсполучникових складних речень художньої прози Євгена Гуцала.

Вивчення мови художніх творів передбачає виявлення функціональної своєрідності мови художньої літератури упродовж умовних періодів, знання про історичні закономірності розвитку літературних стилів та з'ясування складної структурної єдності засобів і форм словесного вираження художнього задуму й розвитку індивідуального стилю митця. Аналізуючи навіть окремі

аспекти індивідуального почерку письменника в тому чи іншому жанрі художньої літератури, дослідник виявляє мовну специфіку відбору й використання мовних засобів художнього відображення реальної дійсності. У цьому розумінні поняття “стиль” визначається не в літературознавчому або лінгвістичному трактуванні, а як принцип відбору письменником засобів мови і мовленнєвих побудов у певному жанрі художнього твору.

В українському мовознавстві здійснено цілу низку студій, у яких розкриваються особливості мовної майстерності письменників (І.К. Білодід, І.Є. Грицютенко, О.Ф. Дем’яненко, С.Я. Єрмоленко, П.С. Дудик, Г.М. Колесник, А.К. Мойсієнко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ, Н.М. Сологуб, З.Т. Франко та ін.).

Вибір шляхів і способу художнього відображення дійсності залежить не лише від обдарованості письменника, а й від прилучення його до актуальних суспільно-естетичних проблем свого народу. Євген Гуцало увійшов в художню літературу, коли процес десталінізації створив нову духовну атмосферу в суспільстві, відкривши ширші можливості для розвитку української культури. Бурхливе, суперечливе, динамічне “хрущовське” десятиріччя підштовхнуло об’єктивно назрілий процес оновлення суспільної свідомості. Цей імпульс був настільки сильним, що під його впливом у 60-70-х роках у радянському суспільстві набуває поширення нова форма духовної опозиції – дисиденство (шістдесятництво), що проявилось в усіх сферах життя суспільства (в українській літературі – В. Стус, В. Симоненко, І. Дзюба, М. Вінграновський, І. Драч, Є. Гуцало та багато ін.). На чільне місце шістдесятники висували необхідність духовного і культурного відродження українського народу, зокрема, його національної самобутності, традицій, мови, правдивого висвітлення історичного минулого. Тому вивчення особливостей ідіостилю письменника має базуватися на вияві детермінованості мовних засобів з погляду системних параметрів та функціональної специфіки в організації тексту і вираженні авторського задуму. Саме на цих критеріях будується дослідження різних типів складних речень у прозових текстах Євгена Гуцала. Письменник увійшов в українську літературу як один із перших шістдесятників, що творив правду про людину. Він є автором лірико-психологічної прози, зосередженим не просто на внутрішньому світі особистості, а на всіх його відтінках і нюансах, талановитим пейзажистом, що тонко відчував переміни в природі. Поступовий розвиток письменника від 60-х до 80-х років призвів до формування своєрідного “гуцалівського” оповідання, виникнення якого в українській літературі – унікальне.

Аналіз сполучникових і безсполучникових складносурядних речень письменника дозволив виявити 36,5 % синтаксичних одиниць, творення яких протягом умовних періодів характеризується поступовим розвитком (найбільшу кількість конструкцій виявлено у творах 80-х років).

Вивчення речень у плані наявності / відсутності в їхній структурі сурядних сполучних засобів показало, що автор надав перевагу сполучниковим складносурядним конструкціям – 27,2 %: 1.

Прокіп відповів, але я не почув, 2. Вона сварилась на Горішнього, як на рівного, а він винувато вислуховував її справедливі докори. Кількість речень, в яких сурядність не виражена за допомогою сполучного засобу, становить 9,3 %: 1. *Олена бахає по соняшниках, зернята цідяться з шумливим випорском, 2. Язики полум'я жваво зринали догори, од них линув сухий пах.*

У творенні сполучникових складносурядних синтаксичних одиниць протягом 60-80-х років творчості простежується певний розвиток, зумовлений різними чинниками, насамперед жанровою тематикою творів. Для Євгена Гуцала характерною ознакою є переважання сполучникових речень в оповіданнях, у яких у монологічний текст вплетено діалоги, невласне пряму мову тощо, і безсполучникових – у пейзажних описах.

На основі формальної організації та семантичних відношень між предикативними частинами складносурядного речення розрізняють дві групи складносурядних конструкцій: речення відкритої та закритої структури.

У складносурядних реченнях відкритої структури – 14,2 % – визначальними є синтаксичні одиниці з семантико-синтаксичними відношеннями одночасності й послідовності виконання дій – 10 %: 1. – *..! – І вона червоніла все дужче, і сльози виступили на очах; 2. На обличчі тремтить блідий туман болісної усмішки, й випиті уста тремтять болісно.*

Формальними показниками синтаксичного зв'язку і семантичних відношень у реченнях єднального типу є асемантичні сполучники *і, й, та (і)*; Стрижневим виступає сполучник *і* – 9,1 %, що вказує на семантичну подібність предикативних частин, одночасність, послідовність реалізації дії, виконує в реченні функцію поєднання: 1. *Яскраві мальви цвіли по обійстях та по узбіччю дороги, і їхні гарячі пелюстки нагадували дівочі щоки; 2. А сонце ляло у проскороджений ґрунт струмки розбухлого тепла, і воно скроплювало насіння.* Складносурядні речення відкритої структури в художній прозі Євгена Гуцала домінують у текстах 80-х років.

Сполучникові складносурядні конструкції закритої структури становлять 13 %. Автор віддає перевагу складносурядним реченням протиставного типу – 10,5 %, що вказують на контрастний зміст сурядних частин, орієнтовані на відображення невідповідностей між діями, процесами або станами: 1. *Горів його човен, а він безтямно грав на гармошці; 2. Меланка щось прошепотіла, але ніхто нічого не почув.*

З-поміж використаних протиставних сполучників домінує сполучник *а* – 8 % , що є носієм протиставно-обмежувальних семантико-синтаксичних відношень: 1. – *Ви сидіть, а я вас дожену; 2. Розчерплене чорної глини горня лежало нахильці в ямі, а в горнятї й побіля нього на жовтій глині розсипались кружальця монет.* Підрахунки кількості реалізованих конструкцій закритої структури в умовних періодах творчості дозволили виявити, що їхнє загальне кількісне використання характеризується нерівномірністю з домінантою у текстах останнього періоду.

Аналіз видо-часової організації складносурядних речень художньої прози Євгена Гуцала дозволив встановити, що типовими є таксисні відношення одночасного перебігу дії – 17 %, видові форми недоконаного виду (аспектуальна семантика тривалого перебігу дії з її поступовим розгортанням у момент мовлення) – 10 % конструкцій: 1. *Баба сиділа на лежанці, а теля стояло в кутку*; 2. *У цих зелених та ясных сутінках співають птахи й пахнуть квіт*; 3. – *Вони всі по хатах висиджуватимуться, а ми за них на сонці пектимемось?*.

Сферу таксисних відношень у 2,5 % складносурядних реченнях письменника додатково реалізовано формами другорядної предикації. Визначальними – 1,3 % – є конструкції з дієприслівниковими зворотами теперішнього часу: 1. *Мати всміхнулася радо, а батько, ступаючи слідом за сином, спіткнувся раз і вдруге на рівному місці ...*; 2. *За якийсь день-другий спалене нічними й ранковими заморозками листя облетіло, й горобина роздяглась наголо, тьмаво поблискуючи гіллям*.

Безполучникових речень у прозових творах Євгена Гуцала виявлено 20,8 %. Конструкції з недиференційованим синтаксичним зв'язком становлять 9,5 % синтаксичних одиниць. Домінантними в їхніх межах є семантико-синтаксичні відношення причини – 2,3 % і наслідку – 2,1 %: 1. *Федір звівся, він був ладен іти цієї ж миті*; 2. – *Неси в інше місце, не хочу я твоєї риби*; 3. *Мати дмухнула на лампу – промені вмерли*.

Безполучникові складносурядні речення функціонально близькі до складносурядних конструкцій, між предикативним компонентами яких виражаються єднальні відношення. У художній прозі письменника речень цього типу виявлено 9,3 %: 1. *Вечоріло, в садку снувалася синя прохолода*; 2. *Тут якраз нікого не було, кавуни байдуже вигрівались під серпневим сонцем*; 3. *Під місяцем спали Веселі Терни, хати вві сні порозплющували невидючі вікна*. Їхнім уведенням у текст досягається ефект нерозривності компонентів, необхідних у художньому полотні для змалювання подій і явищ, наприклад: *Ніч біла, місячна. Де-не-де білими сніговими вогниками переблискували зірки, але їх було мало, і світло їхнє здавалося сліпим і німим у повені місячного сяйва*. ***На узбіччі горбилася верба, по її гіллю збігав безшелесним потоком примарний блиск. Я підійшов до неї, зірвав листок, і, коли підносив до вуст, щоб відчутти смак молододі гіркоти, то на довгастому листку тремтіло довгасте сиве сяяння***.

В аналізованих текстах виявлено незначну кількість – 2 % речень, у яких об'єктні семантико-синтаксичні відношення виражені безполучниково – засобом інтонації: *Уяви собі: по Хрещатику ходять люди в білому*.

Упродовж умовних періодів творчості загальна кількість безполучникових конструкцій збільшується на 1,2 і 2,2 відсотків.

Вивчення видо-часової організації безполучникових речень дозволило встановити, що домінантними аспектуально-таксисними відношеннями є відношення одночасного – 12,5 %,

тривалого – 7 % розгортання дії: 1. *Він знову жартував, про це говорили очі*; 2. *Перемовляються наді мною зелені листки, до слуху долітає* смирна розмова; 3. ... *Йтиме Богдан Іванович додому через те село, жалібно буде порипувати* у нього під валянками колючий сніг.

Типовою формою залежного таксису є дієприслівниковий зворот теперішнього часу – 0,9 % синтаксичних одиниць: 1. *Тиша стояла в лузі, тільки сюрчали коники, заповнюючи її потерухою кістлявих звуків*; 2. *Де-не-де стовбичили соняшники, на широкі криси їхніх сірих капелюхів сідали горобці, вилущуючи насіння...*

Для безсполучникових складносурядних речень і конструкцій із недиференційованим синтаксичним зв'язком, які вказують на одночасне або неоднорідне розгортання дії, характерний непослідовний, неоднорідний розвиток упродовж умовних періодів. За ознаками видо-часової організації найбільшу кількість безсполучникових речень зазначених типів виявлено у текстах 80-х років.

У третьому розділі “Потенціал складнопідрядних речень у прозових творах Євгена Гуцала” з'ясовуються структурні й семантичні особливості типів складнопідрядних речень письменника.

У художній прозі Євгена Гуцала більшість – 52 % – становлять сполучникові складнопідрядні речення, реалізація яких протягом умовних періодів характеризується неоднорідним розвитком із переважанням конструкцій у текстах 80-х років: 1. – *То баба Соломка сказали, щоб і ви прийшли попрощатись*; 2. *Я дивився вслід, поки машина й зовсім зникла в далечині*; 3. *Чоловіки, котрі здибаються по дорозі чи по обійстях трапляються, проводжають гінку постать Чечета довгими, задумливими поглядами.*

У процесі аналізу складнопідрядних конструкцій, визначення ієрархії їхніх типів з урахуванням співвіднесеності підрядної та головної частин окреслено детермінантні і прислівні типи, визначено їхні головні ознаки і семантичні класи.

Прислівний тип становить 30 %, решта – 22 % – речення з детермінантними підрядними частинами. У межах прислівних складнопідрядних конструкцій визначальними є речення означального типу – 18 %, меншу кількість становлять синтаксичні одиниці зі з'ясувальною підрядною частиною – 11,5 %, обмежено Євген Гуцало використав займенниково-співвідносний тип – 2,2 % синтаксичних одиниць: 1. *Ходять чутки, що ви навідувались у Кривошії*; 2. *У розпачі грибок маслячок подумав, що зараз ось серце його зупиниться*; 3. *Тільки ж любить вона відвідувати тих, у кого є діти.*

Визначальними структурно-семантичними типами складнопідрядних речень детермінантного типу є конструкції причини – 6 %, часу – 5 %, умови – 3 % синтаксичних одиниць.

Типовим сполучним засобом причини є сполучник *бо*: 1. *Те, либонь, дуже сподобалося дядькові, **бо** він зареготав;* 2. *Піч, певно, вже добре нагнітилась, **бо** мати позгортала вугляки та жар із черені до самих челюстин.*

У складнопідрядних реченнях часу домінантними є сполучник і сполучне слово *коли*, що вказують на одночасність виконуваних дій у головному й підрядному компонентах: 1. ***Коли** Вільгота впорувався зі своїм супротивником, тоді на круг випихали діда Катеринку;* 2. *Діти саме поприходити зі школи, **коли** я в хаті розмовляв з їхньою матір'ю.*

Складнопідрядні речення умови оформляє велика кількість сполучних засобів, які властиві для розмовного стилю. Характеристика їхніх значенневих відтінків на позначення реальної та ірреальної умови дозволила встановити, що Євген Гуцало надавав перевагу сполучному засобу реальної умови *коли*: 1. ***Коли** вже Балко не зуміє по-розумному повернути, то хто ж зуміє?;* 2. *Та й нащо згадувати, **коли** під вербою сидить жінка з дітьми?.*

У художній прозі письменника виявлено 18 % означальних складнопідрядних речень, оформлених за допомогою асемантичних сполучників і сполучних слів.

Типовими сполучними засобами є сполучні слова – 16,66 %, обмежено використав Євген Гуцало складнопідрядні речення означального типу з асемантичними сполучниками – 1,34 %. Така кількісна домінанта зумовлена, на нашу думку, прагненням автора до інформаційної повноти, структурної та семантичної завершеності складного речення. Визначальним сполучним засобом у реченнях зазначеного типу є сполучне слово *який* (*яка, яке, які*) – 9 % речень, що виконує роль підмета: 1. *Ми пливемо по блакиті, **яка** затонула далечезно внизу;* 2. *І не без посміху вимкнув радіо, **яке** озвалося утробним басом співака.*

Типовим є використання сполучного слова *що* – 6,7 % синтаксичних одиниць. Пов'язуючи головну частину з підрядною, *що* у формі називного відмінка виконує роль підмета, непрямо виражає семантику уподібнення, якісної характеристики: 1. *З мотком дроту він перевальцем подався до свіжообструганого, білого стовпа, **що** капловухо порозставляв коричневі ізолятори;* 2. *По греблі, **що** світиться брилами вапняку та чорніє жужелицею, котять автомобілі, вози, велосипеди.*

Аналіз семантики опорних іменників у складнопідрядних синтаксичних одиницях означального типу дозволив встановити, що Євген Гуцало надавав перевагу опорним субстантивам на позначення предметів загальної семантики – 17 % конструкцій, що формують загальний значенневий фон речення. Їхня домінанта над іншими лексико-граматичними розрядами цілком узгоджується з авторською настановою – відображати реалії життя людини через призму їх почуттів і відчуттів, емоцій: 1. *Староста дивився в небо, **на хмари**, що густою повстю нависли над селом;* 2. *Була в темно-синьому святковому **костюмі**, який зодягала тільки на районні конференції та на великі свята.*

Речень з опорним іменником, що є конкретною назвою предмета, зафіксовано до 15 %, наприклад: 1. *Був він у широкій полотняній **сорочці**, що кострубато потріскувала;* 2. *А собака біг стежкою поміж **пшеницею**, яку вже не сьогодні-завтра треба було косити.*

Субстантиви на позначення істот є складовою частиною ширшого за обсягом лексико-граматичного розряду іменників з семантикою конкретності. В аналізованих текстах складнопідрядних конструкцій з пояснюваним опорним іменником, що називають істот, виявлено значну кількість – 18 %. Це можуть бути назви людей – 12 %: 1. *Таким голосом могла говорити **жінка**, яка вмістила в собі доброту всього світу;* 2. *Він пильно дивився на галяву, **на людей**, які непорушно стояли на ній.* – чи назви інших істот – 6 %: 1. *Заворожений **Сергійко** у панамці-шестиклінці сам був схожий на **жабку**, що розсілась на березі.*

У художній прозі Євгена Гуцала виявлено 11,5 % складнопідрядних речень з'ясувального типу. Для оформлення в них синтаксичного зв'язку автор використав переважно асемантичні сполучники – 9,6 %. Речень з асемантичними сполучними словами виявлено меншу кількість – 1,9 % синтаксичних одиниць.

Домінантним асемантичним сполучником у складнопідрядних конструкціях зі з'ясувальною підрядною частиною є стилістично нейтральний сполучник *що* – 6,7 %: 1. *Він усе ще не вірив, **що** вона ось так і не послухається;* 2. – *Баба Степанида каже, **що** вони могли повтікати в безпечнішу схованку.*

Стрижневими асемантичними сполучними словами виступають *що* – 0,8% і *який* – 0,4 %: 1. – *Ось поглянь лише, що я купила для твоєї матері;* 2. *Ти ж бачиш, який він... .*

Аналіз семантичного аспекту складнопідрядних речень з'ясувального типу дозволив встановити, що визначальними є конструкції з опорним дієсловом-предикатом головної частини на позначення мислення – 2,62 %, мовлення – 2,2 % і внутрішнього стану особи – 2,1 %.

Семантика мислення вказує на розумову діяльність особи, розкриває її внутрішні психічні процеси, результатом яких є формування і становлення думки, позиції персонажа щодо тієї чи іншої події: 1. *Усі **знають**, що по ночах Кирик спить мало;* 2. – *А **пригадуєш**, Гордію, як у перервах між смертельними боями ти мріяв про онуків?*

Поширеність предикатів мовлення є закономірною, оскільки вони реалізують семантику внутрішніх процесів мислення, роздумів, бажань: 1. *“Капишук” **розповідав**, що тепер він з матір'ю житиме не один;* 2. *Голос із репродуктора **оголосив**, що швидкий поїзд такий-то прибуває на станцію.*

З'ясувальні складнопідрядні речення з семантикою внутрішнього стану особи вносять у текст елементи психологізму, є містким стилістичним засобом творення художніх образів, розкриття їх внутрішніх емоцій і переживань: 1. *Меланка **відчувала**, що той жар починає пекти її тіло;* 2. *Сусіди **звикли**, що Марфа роздає насіння квітів.*

У системі складних речень з прислівними підрядними частинами периферійне місце займають безсполучникові складнопідрядні конструкції, структурні і семантичні особливості яких дозволяють співвідносити їх зі сполучниковими складнопідрядними реченнями з'ясувального типу. У підході до стилістичної співвіднесеності безсполучникових складних речень і складнопідрядних конструкцій з'ясувального типу є своя логіка. Ці речення мають спільні риси, виявляють здатність до трансформації. Обидва граматичні типи структуруються на основі опорних дієслів препозитивної частини, які мають значення мовлення, думки, волевиявлення тощо. Відмінні вони за наявністю / відсутністю сполучника та за інтонацією.

У прозових художніх творах Євгена Гуцала виявлено 2 % безсполучникових складнопідрядних речень, в яких друга предикативна частина валентно зумовлена і залежить від опорного слова головної частини. Це зумовлює встановлення об'єктних (з'ясувальних) відношень. Відсутність сполучних засобів синтаксичного зв'язку між предикативними компонентами безсполучникового речення увиразнюється інтонаційним оформленням конструкції. У процесі творення письменник використав конструкції переважно з опорними дієсловами зі значенням мислення, сприймання і відчуття – по 0,7 % речень: 1. – *Я з двору оце **побачила** – яму вирито під комору;* 2. *Думаєте, його люди хотіли відпускати?*

В аналізованих текстах було виявлено 2,2 % складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу. Вивчення їхньої структурної і семантичної організації дозволило виокремити займенниково-співвідносні синтаксичні одиниці симетричної і несиметричної будови.

Аналіз формально-синтаксичної організації займенниково-співвідносних конструкцій симетричної структури дозволив виявити домінуючий тип речень з адвербіальними семантико-синтаксичними відношеннями – 0,47 %, типовим показником синтаксичного зв'язку і семантичних відношень в яких є сполучна скріпа *так ... як* – 0,4 % конструкцій: 1. *Й зненацька ним знову стало колотити інвалідському возику **так, як** іще зовсім недавно колотило в полі за садком тітки Меланки;* 2. – *Я все зроблю **так, як** ти хочеш.* Речень субстанціального типу на позначення особи чи живої істоти в конструкціях симетричної будови реалізовано меншою мірою (0,3 %), типовою сполучною скріпою є *той (та, те, ті) ... хто.:* – *Ти кажеш **на тих** людей, **на кого** й подумати трудно.* Складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу з означальною семантикою в художній прозі Євгена Гуцала виявлено мало (0,13 %).

Конструкції займенниково-співвідносного типу несиметричної будови виявлено 1,35 % синтаксичних одиниць. Вони виражають переважно адвербіальні відношення. Стрижневим сполучним засобом виявлено поєднання співвідносного слова *так* у головній частині, яке виражає значення міри або ступеня вияву дії, та асемантичного сполучника *що* – у підрядній – 1,2 %

конструкцій: 1. *І зареготав так лунко, що кури злякано закудкудакали на причілку*; 2. *Мабуть, саме спогад про запічок так розжалобив, що в сухому голосі забриніли сльози*.

Аналіз видо-часової організації сполучникових і безсполучникових складнопідрядних речень дозволив встановити, що продуктивними є конструкції з аспектуально-таксисним значенням одночасного – 32,2 %, тривалого – 19 % перебігу дії: 1. – *Місяць так світить, що я бачу далеко-далеко*; 2. *Слухали ніч, що пахла віниччям і коноплями, цвітом духмяної матіоли*; 3. – *Погано тобі на світі житиметься, бо й твої діти тебе не шануватимуть*.

Визначальними формами другорядної предикації є форми дієприслівникових зворотів теперішнього – 2,6 % і минулого – 2 % часів: 1. *Карпо Окипняк збирався з думками, заглядаючи своїм поглядом у минувшину, що стояла в пам'яті примарним, смутним видом*; 2. *З кожною хвилиною вони наближались, порушуючи таємничість того окремішнього світу, у якому ми тільки-но жили*; 3. *Через якийсь час, не змирившись із поразкою, молода блондинка знову опинилась у центрі уваги цікавого натовпу, що оточив майданчик*; 4. *Голова сільради Федір Дмитрович Озерянський одного ранку нітрохи не здивувався, побачивши, як поріг його кабінету переступив Кирик*.

Загальне творення письменником сполучникових складнопідрядних речень упродовж умовних періодів творчості характеризується неоднорідним розвитком із домінантою у текстах останнього періоду.

У **Висновках** подаються основні результати проведеного дослідження.

В українському синтаксисі поширеним є підхід, згідно з яким складне речення витлумачують як багатоаспектну одиницю, що має, зокрема, формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну організацію. Формально-синтаксичними ознаками складної конструкції є категорії предикативності, сурядності, підрядності й недиференційованого синтаксичного зв'язку. Вивчення значеннєвого аспекту складного речення спирається на поняття семантико-синтаксичної структури та відношень. Визначальними ознаками семантико-синтаксичної структури є категорії предикативності, предикації, предикатності, модальності й часу.

Вивчення синтаксичної структури складних речень в ідіюстилі письменника спрямовано на з'ясування синтаксичної семантики цих конструкцій і зумовленості їх використання. Стандартизовані (нормативні) схеми сполучникових складносурядних, складнопідрядних речень, безсполучникових складносурядних, складнопідрядних і конструкцій із недиференційованим синтаксичним зв'язком у художній прозі Євгена Гуцала дістали незначну трансформацію за рахунок уведення уснорозмовних елементів. Основними об'єктами дослідження синтаксичних конструкцій складних речень стали їх семантичні і статистичні характеристики.

Для складного (двокомпонентного) реченнєтворення Євгена Гуцала типовими є конструкції складнопідрядних (52 %) та складносурядних (27,2 %) сполучникових речень, безсполучникові конструкції становлять 20,8 %. Підрахунки використаних складних синтаксичних одиниць засвідчують дотримання письменником норм української мови щодо функціонування і поширеності складних речень мінімальної структури. Виявлено динаміку вживання складних (двокомпонентних) конструкцій протягом умовних періодів творчості.

У використанні сполучникових складносурядних речень митець віддає перевагу конструкціям із єднальними (13,7 %), протиставними (10,5 %) й зіставними (2,2 %) семантико-синтаксичними відношеннями. Домінанту вираження цих відношень становлять єднальний сполучник *і*, протиставний *а*, зіставний *а*, що створюють особливу симетричність художньої оповіді, легкість, прозорість і витонченість викладу думки. У художній прозі Євгена Гуцала переважають складносурядні речення відкритої структури, використання яких протягом умовних періодів творчості характеризується поступовим розвитком. Складносурядних речень закритої структури виявлено меншу кількість, їхня реалізація протягом умовних періодів творчості нерівномірна; переважають конструкції з протиставними семантико-синтаксичними відношеннями. У цілому використання автором сполучникових складносурядних речень характеризується поступовим зростанням їхньої кількості з домінантою у текстах 80-х років.

Специфікою вищо-часової організації складносурядних синтаксичних одиниць письменника є переважання речень із семантикою одночасного тривалого перебігу дії. Типовими є конструкції, ускладнені дієприслівниковими зворотами зі значенням теперішнього часу. Реченнєтворення письменника упродовж умовних періодів творчості характеризується неоднорідним розвитком із кількісною домінантою розглядуваних синтаксичних одиниць у текстах останнього періоду.

Кількість зафіксованих безсполучникових речень (20,8 %) свідчить про використання автором засобів розмовного стилю, оскільки експресивність і динамізм безсполучникових синтаксичних одиниць дозволяє відтворювати багатоманітні зв'язки й залежність між явищами реального світу. У безсполучникових реченнях переважають конструкції з недиференційованим синтаксичним зв'язком (9,5 %) із семантико-синтаксичними відношеннями наслідку й причини. Поширеними є безсполучникові складносурядні речення (9,3 %). Безсполучникових складнопідрядних конструкцій, співвіднесених зі сполучниковими складнопідрядними з'ясувального типу, виявлено незначну кількість – 2 %. Використання письменником зазначених типів безсполучникових синтаксичних одиниць вносить у художню оповідь динамізм і експресивність розмовного мовлення.

Вищо-часова організація безсполучникових складносурядних речень і конструкцій із недиференційованим синтаксичним зв'язком має таку специфіку: визначальними є конструкції з аспектуально-таксисними відношеннями одночасного тривалого розгортання дії між

предикативними частинами. Форми залежного таксису реалізовано в незначній кількості речень; типовою формою другорядної предикації є дієприслівникові звороти теперішнього часу.

Загальний процес творення письменником безсполучникових конструкцій характеризується неоднорідним розвитком з яскраво вираженою домінантою у текстах 80-х років.

У художній прозі Євгена Гуцала найбільшу кількість становлять сполучникові складнопідрядні речення – 52 %. Ці конструкції чітко розмежовують, диференціюють висловлені думки, урізноманітнюють художнє мовлення, відвертають двозначність і насиченість, забезпечують високу культуру вислову.

За характером співвідношення підрядної і головної частин виявлено 30 % конструкцій прислівного і 22 % детермінантного типу. В межах прислівних речень більшість – приіменниково-означальні – 18 %, синтаксичних одиниць з'ясувального типу – 11,5 %, займенниково-співвідносних речень – 2,2 %.

У складнопідрядних реченнях із детермінантними підрядними частинами домінують семантико-синтаксичні відношення причини (6,07 %), часу (5 %), умови (3 %). Найуживанішими сполучними засобами є сполучник причини *бо*, сполучник і сполучне слово на позначення часу *коли*, сполучник реальної умови *коли*. У складнопідрядних (двокомпонентних) реченнях письменника не виявлено конструкцій із семантико-синтаксичними відношеннями місця й супровідності.

У структурній організації складнопідрядних приіменниково-означальних речень автор віддає перевагу сполучним словам *який, що, котрий*, меншою мірою – сполучному слову *чий* і сполучнику *що*. Семантичною ознакою цих речень є домінування в них опорних іменників з узагальненим значенням (17 % речень), назвою істоти (18 %). 15 % складають речення, в яких опорним словом виступає іменник з конкретним значенням.

Аналіз структурно-семантичної організації складнопідрядних речень з'ясувального типу в прозових художніх творах Євгена Гуцала дав змогу встановити, що визначальним сполучним засобом є асемантичний сполучник *що*, меншою мірою вжито сполучники *як* і *щоб*. Асемантичні сполучні слова – нетипові засоби для таких речень. Семантичною специфікою з'ясувальних складнопідрядних синтаксичних одиниць автора є домінування в них опорних дієслів-предикатів на позначення мислення (2,62 %), мовлення (2,2 %) і внутрішнього стану особи (2,1 %). Ці семантичні типи вносять у текст елементи психологізму, зумовлюють його глибоку інформативну насиченість. Конструкцій з опорними словами, що виражають семантику руху в просторі, ставлення особи до іншої особи, зафіксовано обмежену кількість.

У незначній кількості – 2 % конструкцій – виявлено складнопідрядні речення з'ясувального типу, співвіднесені з безсполучниковими складнопідрядними конструкціями. Їхня стилістична вага

зумовлена більш виразною інтонацією, що дозволяє передати емоційно-експресивну семантику висловлення.

Складнопідрядні речення займенниково-співвідносного типу в художній прозі письменника є досить продуктивним типом – 2,2%. Визначальні в межах таких речень є конструкції несиметричної структури з адverbіальною семантикою (1,33%), оформлені поєднанням співвідносного і сполучного слів *так ... що, стільки ... що, так ... наче*. Семантика співвідносного слова *так* передбачає формування в підрядній частині якісної характеристики – способу дії, міри або ступеня її вияву.

Меншу кількість становлять займенниково-співвідносні речення симетричної структури (0,85%). Домінантними є конструкції з адverbіальною семантикою (0,47%), частини яких поєднуються скріпою *так... як*.

Видо-часовій семантиці сполучникових і безсполучникових складнопідрядних речень художньої прози Євгена Гуцала притаманне вираження одночасності виконуваних дій з поступовим її розгортанням, відсутність чіткої межі завершеності процесу. Письменник обмежено використав складні конструкції з формами залежного таксису. Основними формами його вираження є дієприслівникові звороти теперішнього часу.

Загальне видо-часове реченнєтворення автора характеризується кількісним зростанням сполучникових і безсполучникових складнопідрядних конструкцій одночасно з аспектуально-таксисними особливостями їх вираження у творах 80-х років, що зумовлено, насамперед, зверненням до ширшої тематики, яка вимагає урізноманітнення таких формальних синтаксичних засобів, як складне речення.

Художній текст як продукт діяльності Євгена Гуцала вибудовано на наявних у мові засобах з урахуванням їхнього потенціалу. Використання кількісних характеристик складних сполучникових і безсполучникових речень у художній прозі Євгена Гуцала дозволило уточнити особливості відбору цих конструкцій та функціонування їх у текстах. Висока частотність одних синтаксичних одиниць і низька інших зумовлюється літературно-нормативними правилами, жанровою специфікою тексту, тематикою творів, мовновиразовими уподобаннями письменника та ін. Спроба аналізу структурних характеристик тексту, доповненого кількісними даними, дозволяє виявити загальну картину функціональних особливостей синтаксичних побудов в ідіостилі Євгена Гуцала, що в перспективі може дістати продовження на основі дослідження мовних засобів інших письменників-прозаїків.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Морозова Н.В. Функціонування ускладнених речень в епічних творах (на матеріалі поеми І. Котляревського “Енеїда”) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Зб. наук. праць. – №4 (48) квітень, 2002. – С. 33-39.
 2. Морозова Н.В. Номінативні речення у “Мисливських усмішках” Остапа Вишні // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 2001. – Том XXX. – С. 234-241.
 3. Морозова Н.В. Просте ускладнене речення у “Чорній раді” П. Куліша // Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – Том 32. – С. 243-250.
 4. Морозова Н.В. Особливості функціонування нерозчленованих речень зі сполучним засобом *що* у романі М. Хвильового “Вальдшнепи” // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 11. – Ч. 1. – Донецьк: ДонДУ, 2003. – С. 187-192.
 5. Морозова Н.В. Аспектуальні значення і таксисні відношення у складних (двокомпонентних) реченнях (на матеріалі роману-трилогії Є.П. Гуцала) // Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К.: Логос, 2004. – Том 43. – С. 252-261.
 6. Морозова Н.В. Структурно-семантична організація складнопідрядних (двокомпонентних) речень з’ясувального типу в прозових художніх творах Є.П. Гуцала // Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Том 47. – С. 244-251.
 7. Морозова Н.В. Формально-семантичні особливості сполучникових складносурядних (двокомпонентних) речень відкритої структури в прозових художніх творах Є.П. Гуцала // Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Том 49. – С. 230-236.
 8. Караман С.О., Морозова Н.В. Специфіка структурно-семантичної організації складних (двокомпонентних) речень займенниково-співвідносного типу в художній прозі Євгена Гуцала // Лінгвістика: Зб. наук. праць. Випуск 2. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 171-177.
- Особистий внесок:* проведено аналіз типів складнопідрядних речень займенниково-співвідносного типу.

АНОТАЦІЯ

Морозова Н.В. Структура та семантика складного речення в ідіостилі Євгена Гуцала (на матеріалі художньої прози). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертацію присвячено дослідженню структурних і семантичних особливостей складних речень в ідіостилі Євгена Гуцала (на матеріалі художньої прози), виявленню їхніх стрижневих ознак.

У дослідженні розглянуто коло лінгвістичних і лінгвостилістичних проблем, пов'язаних із витлумаченням понять “складне речення” “індивідуальний стиль письменника”, характеристикою формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак сполучникових і безсполучникових складних речень, специфікою формування індивідуальної манери письма Євгена Гуцала.

Досліджено структурну і семантичну організацію складних конструкцій у художній прозі письменника: описано типи сполучних засобів, семантико-синтаксичних відношень, особливості вищо-часової організації сполучникових і безсполучникових речень, з'ясовано їхні визначальні ознаки.

Виявлено своєрідність ідіостилу Євгена Гуцала, що базується на детермінованості аналізованих мовних засобів з погляду системних параметрів і функціональної специфіки в організації художнього тексту відповідно до авторської настанови.

Ключові слова: складне речення, індивідуальний стиль письменника, сполучникові і безсполучникові речення, сполучні засоби, семантико-синтаксичні відношення, вищо-часова організація, процес реченнетворення, організація художнього тексту.

АННОТАЦІЯ

Морозова Н.В. Структура и семантика сложного предложения в идиостиле Евгения Гуцала (на материале художественной прозы). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01. – украинский язык. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию структурных и семантических особенностей сложных предложений в идиостиле Евгения Гуцала (на материале художественной прозы), выявлению типичных сложных (двухкомпонентных) конструкций автора, определению их роли в художественном тексте, выявлению особенностей индивидуального стиля писателя. В работе рассмотрен круг лингвистических, лингвостилистических проблем, связанных с толкованием понятий “сложное предложение”, “формально-синтаксическая организация”,

“семантико-синтаксическая организация”, “семантико-синтаксические отношения”, “аспектуальность”, “темпоральность”, “таксис”, “индивидуальный стиль писателя”.

В диссертации, в соответствии с современными подходами к истолкованию природы сложного предложения, предложены и обоснованы принципы выделения формально-синтаксических и семантико-синтаксических особенностей сложных конструкций, аспекты исследования структурно-семантической организации союзных и бессоюзных предложений. Дифференциацию сложных (двокомпонентных) конструкций Евгения Гуцала на союзные и бессоюзные произведено с опорой на определяющие формально-синтаксические признаки, в частности на наличие или отсутствие союза.

Под “сложным предложением” подразумеваем сложную (двокомпонентную) с формально-синтаксической точки зрения конструкцию, в состав которой входят две предикативные части с определенными семантико-синтаксическими отношениями. В процессе исследования структурной организации сложных предложений выяснены особенности реализации в них формально-синтаксических категорий сочинения, подчинения и недифференцированной синтаксической связи, установлены типы сложных предложений, соотношение союзных и бессоюзных конструкций. Исследование семантического аспекта сложных (двокомпонентных) предложений художественной прозы Евгения Гуцала предполагало характеристику семантико-синтаксических отношений между предикативными частями анализированных синтаксических единиц, выявление особенностей их видо-временной организации.

В работе выполнен анализ формальной и семантической организации союзных сложносочинённых предложений: выделены конструкции открытой и закрытой структур, охарактеризованы сочинительные союзы, семантико-синтаксические отношения, особенности видо-временной организации. Определено влияние обозначенных формальных и семантических аспектов на стилистическую организацию текста. Выявлена специфика построения предложений автором, динамика их использования в художественной прозе 60-80-х годов.

Изучение структурного и содержательного аспектов конструкций с недифференцированной синтаксической связью и бессоюзных сложносочинённых предложений позволило выявить особенности их формальной и семантической организации, охарактеризовать аспектуально-таксисные значения, определить особенности построения предложений писателем в разные периоды творчества.

В комплексе выделены и проанализированы типы союзных и бессоюзных сложноподчинённых предложений. За характером соотношения зависимой и главной предикативных частей, типами союзных средств, установленными семантико-синтаксическими, определительными, объектными отношениями между предикативными частями обозначены отличительные признаки союзных сложноподчинённых конструкций. Описана содержательная

сторона опорных субстантивов (в сложноподчинённых предложениях определительного типа) и глаголов-предикатов (в сложноподчинённых конструкциях с изъяснительной подчинённой частью), выделены доминирующие значения, определено их влияние на формирование общего семантического и стилистического своеобразия текста.

Выявлена специфика видо-временной организации союзных и бессоюзных сложноподчинённых синтаксических единиц: обозначены характерные аспектуально-таксисные значения, формы второстепенной предикации. Прослежен процесс построения предложений обозначенного типа автором в произведениях 60-80-х годов.

В диссертационном исследовании выявлено своеобразие индивидуального стиля Евгения Гуцала, которое базируется на детерминированности анализируемых языковых средств с точки зрения системных параметров и функциональной специфики организации художественного текста в соответствии с авторской установкой.

Поскольку индивидуальный стиль писателя обусловлен семантическим и стилистическим потенциалом слов, синтаксических построений, установленных правил их использования в актах общения, то анализ авторского стиля писателя предполагал выявление и характеристику экспрессивно-языковых способов отображения действительности. В работе выяснена степень трансформации в художественной прозе Евгения Гуцала стандартных (нормативных) схем союзных сложносочинённых, сложноподчинённых предложений, бессоюзных сложносочинённых и сложноподчинённых предложений, конструкций с недифференцированной синтаксической связью. Уточнены особенности авторского построения и отбора сложных (двокомпонентных) синтаксических единиц, функционирования их в художественных произведениях. Определены обуславливающие факторы употребления писателем сложных предложений в художественных текстах.

Представленные в работе выводы и заключения могут быть использованы в лекционных и практических курсах по синтаксису украинского языка. Материалы диссертации могут стать основой для разработки и проведения спецкурсов и спецсеминаров для студентов филологических специальностей, написания учебников, учебных пособий по синтаксису, стилистике, культуре украинского языка для высших и средних учебных заведений.

Ключевые слова: сложное предложение, индивидуальный стиль писателя, структурная и семантическая организация, союзные и бессоюзные предложения, союзные средства, семантико-синтаксические отношения, видо-временная организация, процесс построения предложения, организация художественного текста.

ANNOTATION

Morozova N.V. The structure and semantics of the compound sentence in Yevhen Hutsalo's idiostyle (based on the material of the fiction). – Manuscript.

The thesis for the candidate degree in philology, speciality – 10.02.01- the Ukrainian language. Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2006.

The thesis investigates the structural and semantical peculiarities of compound sentences in Yevhen Hutsalo's idiostyle (based on the material of the fiction); identifies their basic features.

A number of linguistic and lingostylistical issues connected with the consideration of such definitions as 'compound sentence', 'writer' s individual style', with the characteristic of the formal-syntactical and semantic-syntactical features of the syndetical and asyndetical compound sentences, specification of forming Yevhen Hutsalo's individual writing style are considered in the research work.

There has been investigated the structural and semantical coordination of the compound constructions of the writer' s fiction in the thesis. Types of connectives, semantic-syntactical coordination, peculiarities of the aspect-tense coordination of the syndetical and asyndetical sentences have been described; their definite features have been determined here.

The peculiarity of Yevhen Hutsalo's individual style based upon the determination of the analyzed language means from the point of view of the system parameters and functional specification in the organization of a fiction text according to the author' s idea is regarded.

Key words: compound sentence, the writer' s individual style, syndetical and asyndetical sentences, connectives, semantic-syntactical coordination, aspect-tense coordination, sentence structural process, organization of a fiction text.